

FAKTA SKOG

Tommy Törnqvist

SAMMANFATTAR AKTUELL FORSKNING
VID SVERIGES LANTBRUKSUNIVERSITET

Nr 10
1996

Tradition och förnyelse – om småskogsägarnas roll i samhällsutvecklingen

Illustration: Kim Gutekunst

Blandförsörjningshushållet är vanligt förekommande bland svenska småskogsägare. Skogsbruk kombineras då med andra inkomstkällor som exempelvis entreprenadverksamhet, turism eller anställning utanför gården.

- Sverige är ett av världens skogrikaste länder i förhållande till folkmängden. Hälften av skogsmarken ägs av ca 400 000 småskogsägare – var tjugonde svensk har därmed ett skogsinnehav att förvalta. Idag är det i huvudsak bondens barn och barnbarn med skiftande yrken som har hand om skogsbruket. I flertalet ägarhushåll är skogen av marginell ekonomisk betydelse men viktig för valet av försörjning och livsform.
- Under 1970- och 80-talen skapades en bild av att småskogsägarna var en problemgrupp i samhället. Skogsvården ansågs vara eftersatt och avverkningsnivån för låg. Skogsindustrin befarade virkesbrist. Problemet antogs ligga i ägarstrukturen – ägandet hade blivit passivt. Kritiken avmattades när virkesbristen visade sig vara tillfällig. Forskningen bidrog också till att nyansera bilden.
- Under 1990-talet har skogsägaren återigen placerats i fokus, men nu som en resurs för förverkligandet av ett uthålligt skogsbruk, som en förutsättning för regional utveckling och som en garant för folkligt inflytande över landets skogar och skogsbygder.

Förutsättningarna för småskogsbruket förändrades radikalt under 1970- och 80-talen. Ett antal faktorer bidrog till att då placera landets småskogsägare på undantag i den svenska modellen:

Jordbruket marginaliserades

Den skogspolitiska grundsynen att skogen i första hand skulle ses som en stödnäring till jordbruket blev mindre framträdande. Kopplingen mellan jord- och skogsbruk försvagades och näringarna kom allt mer att betraktas som skilda åt.

Små enheter, passivt ägande

Jordbrukets utveckling innebar en radikal omvandling av ägarstrukturen inom småskogsbruket. Skogsmarken tillfördes inte de aktiva jordbrukarna utan togs över av barn och barnbarn till tidigare jordbrukare. Inom småskogsbruket uteblev följaktligen en efterlyst storleksrationalisering, vilket gjorde att fastighetsstrukturen med många små enheter bevarades. Medelarealen skog är idag lite drygt 40 hektar per fastighet.

Bromskloss för mekanisering

Genom att skogsbruket mekaniserades upphörde storskogsbrukets beroende av jordbruksbefolkningen som säsongarbetskraft. Samtidigt kom småskogsbrukets arrondering att försvåra storskalig teknikanvändning. Småskogsbruket betraktades därför som en bromskloss i näringens rationaliseringssträvanden.

Låg avverkningsnivå

Skogsindustrin utvecklades i riktning mot ökad kapitalkoncentration och allt större produktionsenheter. Småskogsbruket förutsattes vara ett "konjunkturdragspel" som snabbt kunde anpassas till virkesmarknadens skiftande behov. Tendensen motverkades av att allt fler ägarhushåll blev oberoende av inkomster från skogen och mer styrda av skattesystemet. Den akuta virkesbristen under några år på 1970-talet skärpte statens och industrins kritik mot småskogsägarna och krav på starkare styrning hördes.

Skogsägarrörelsen gick bakåt

Skogsägarrörelsen genomgick en brytningstid med industriell kris och

kraftig medlemsminskning. Antalet medlemmar var år 1975 ca 130 000 för att 10 år senare uppgå till knappt 75 000. Skogsägarnas kollektiva styrka hade således rejält försvagats.

Detaljstyrande lagstiftning

Slutligen innebar 1979 års skogspolitik en allt mer omfattande reglering och lagstiftning. Udden riktades mot småskogsbruket för att man ville stimulera till förbättrad virkesproduktion och ökad avverkning. Skogsvårdsorganisationen behöll dock en mjuk framtoning i kontakterna med skogsägarna. Fortfarande var det övertalning och inte sanktioner som var huvudprincipen.

Det var i det här sammanhanget begrepp som "trottoarbönder", "månskensbönder", "hobbybrukare" och "utbor" myntades. Uttrycken frammanade bilden av att skogsägarna hade "råd" att vara passiva eftersom de inte levde av sitt skogsbruk. De utpekades som ansvarlösa *mot* sin skog för att de försummade skogsvården, *mot* skogsnäringen för att de undanhöll virkesråvara genom att avverka sparsamt, *mot* hembygden

för att de bidrog till dess avfolkning och de ansågs också vara allmänt bakåtsträvande och skeptiska till att införa storskalig teknik inom skogsbruket. Men var detta en rättvis bild av skogsägargruppen?

En reviderad bild

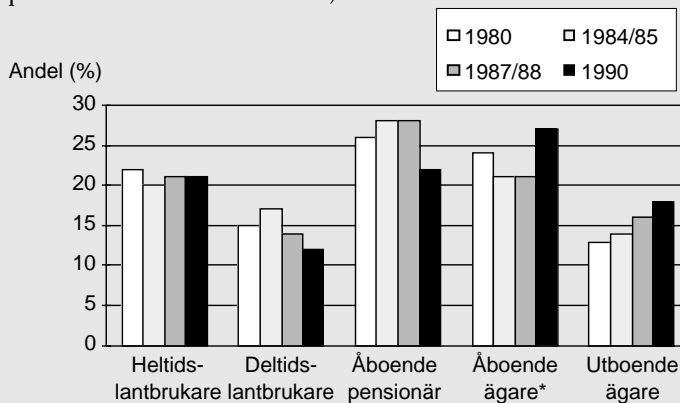
Nej, bilden av den passive och oengagerade skogsägaren visade sig vid närmare betraktelse inte stämma överens med verkligheten. I stora drag lyckas småskogsbruket uppnå god virkesproduktion och leverera tillräckligt med virke till marknaden. Perioden med virkesbrist blev enbart en kort parentes. Skogsägarna lyckades också bevara en småskalig produktionsform med landsbygdsföretagande och landsbygdsboende. Detta stod delvis i konflikt med de storskaliga lösningar som förfäktades av skogsindustrin och som fick stöd i skogspolitiken.

Men vilka egenskaper är det då som har skapat livskraften inom småskogsbruket? För att kunna ge ett svar måste man ta sin utgångspunkt i ägargruppens starka företaganda och strävan att vara "herre i sitt eget hus".

Bilden av den svenske småskogsägaren

Figuren nedan visar hur skogsägare med minst 5 hektar skogsmark fördelade sig på olika ägarkategorier 1980–1990, enligt fyra olika undersökningar. De fyra första ägargrupperna bor på fastigheten eller i dess närhet, medan utboägarna bor minst tre mil därifrån. Fördelningen anges i procent.

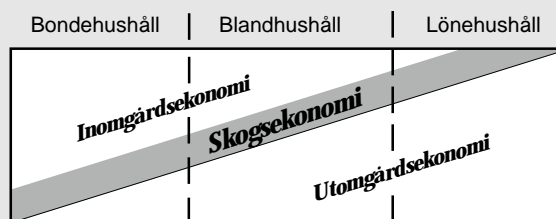
Stabiliteten i ägarstrukturen har varit påfallande under 10-årsperioden och fortfarande är en femtedel av skogsägarna heltidslantbrukare. En synbar förändring är att deltidslantbrukarnas andel minskat något och att utboägarnas andel ökat. (I undersökningen 1990 var äldre skogsägare underrepresenterade i urvalet, vilket innebär att andelen åboende pensionärer är underskattad.)

*Åboende ägare = ägare med anställning eller annat företag än jordbruk

Tre ägarhushåll – tre företagsformer

Bland landets småskogsägare är det möjligt att urskilja tre hushållstyper som också motsvaras av tre olika företagsformer. De kan generellt illustreras på följande sätt:

Skogsägarhushållet kan sägas rymma tre olika ekonomier som hör nära samman. *Skogsbrukets ekonomi* ingår som del i *inomgårdsekonomin*, som tillsammans med *utomgårdsekonomin* utgör *ägarhushållets* samlade ekonomi. Kombinationen av de tre delekonomierna skiljer sig åt mellan de olika ägarhushållen och visar på skilda företagstyper.

Till vänster finner vi det traditionella jordbruksföretaget, som i allt större utsträckning utvecklats från familjeföretag till enmansföretag. Till höger finner vi den hushållstyp som står längst från ett utvecklat företagande genom att vara i huvudsak beroende av löneinkomst.

driftsgren utöver skogsbruk. Vanligast är olika former av deltidjordbruk, men även andra deltidsnäringar förekommer.

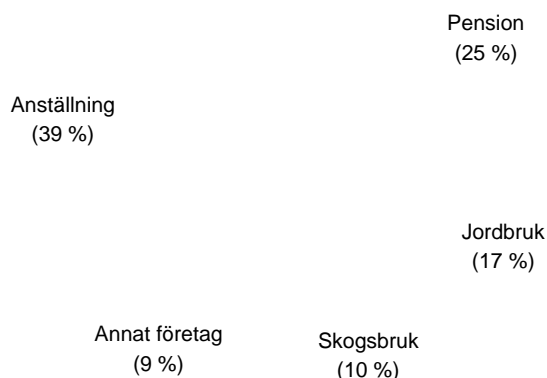
En nygamal företagsform

En intressant företagsform är den som förknippas med blandförsörjningshushållen (se faktaruta ovan). När försörjningen från gården inte räcker till i dessa hushåll har utomgårdsinkomster fått täcka underskottet i hushållsekonomin och göra det möjligt att bevara fastigheten i familjens ägo. I äldre tider var det vanligt att småbrukare fann sysselsättning som skogsarbetare, flottare, anlägg-

ningsarbetare, sågverksarbetare eller som arbetare på större jordbruk. Idag spelar istället permanent lönearbete större roll för inkomsterna vid sidan om företagsdriften på fastigheten. I blandhushållen har en stark småföretagartradition bevarats och det är ofta här man hittar landsbygdsentreprenörer och mångsysslare.

Mycket talar för att blandhushållen kommer att få en allt mer framträdande roll inom småskogsbruket. Det blir mer och mer vanligt att bondehushållen får inkomst från anställning utanför gården eller utvidgar sitt företagande till nya produkter

Skogsägarens huvudförsörjning

Källa: Skogsbarometern 1995

Kanske blir det allt vanligare att småskogsägarna kombinerar lönearbete på distans med skogsbruket hemma på fastigheten.

och tjänster och att lönehushållen söker nya försörjningskombinationer. Här finner man exempel på alternativ produktion inom jordbruk, skogsentreprenad, turism, industriell förädling, transportföretagande eller service- och konsultverksamhet. Ett annat alternativ är anställning utanför gården.

Skogsägarna som resurs

Egenföretagandet är som vi nu har sett en livskraftig tradition inom ägargruppen. Det är också detta som har placerat skogsägaren i centrum för den skogspolitiska diskussionen som förs idag. Nu ser man skogsägarna som en tillgång för näringen och landsbygdens utveckling. De betraktas inte längre som ett problem utan som en resurs. Villkoren har förändrats:

Småskalighet och miljövard

Dagens skogspolitik förutsätter nytänkande. Småskaliga och miljövardande insatser ges större vikt och skogsägarna har fått större handlingsutrymme.

Alternativa skötselmetoder

Det finns en stark tradition av självverksamhet inom småskogsbruket.

Det ger förutsättningar för introduktion av alternativa skötselformer med småskaliga lösningar och bättre tillvaratagande av ägarhushållets kompetens och arbetstid. Resultatet blir förbättrad ekonomi i skogsbruket.

Nya försörjningsformer

Skatterätten och förvärvslagstiftningen, liksom olika former av etableringsstöd, ger stöd för nyföretagande inom skogsägargruppen. Andelen sysselsatta med arbetsplats i bostaden förväntas öka, vilket skapar förutsättningar för en ny försörjningsform med skogsfastigheten som bas.

Förutsättning för landsbygden

Regional utveckling och landsbygdsutveckling har fått ny aktualitet, inte minst p.g.a. EU-inträdet. Detta accentueras av ett nymornat intresse för småföretagande som en tillväxtfaktor i ekonomin.

Tradition och förnyelse

I denna "bukett" av nya villkor finns en betydande utvecklingspotential att ta vara på. Det engagemang och den kunskap som skogsägarna besitter är en mycket viktig resurs. Skogsägarkollektivet förvaltar också en stor del av landets skogs- och naturresur-

ser. Utan denna insats skulle samhället förlora det viktiga folkliga inflytandet över omvårdnaden av vårt skogslandskap och över förutsättningarna för en levande skogsbygd. Allt tyder också på att bevarandebeståndet förblir starkt bland landets skogsägare. Den enskilt ägda skogsfastigheterna kan därför även i fortsättningen förväntas förbli ett arverike med betydande kvalitéer.

Litteratur

Tommy Törnqvist (1995): Skogsrikets arvingar – En sociologisk studie av skogsägarskapet inom privat, enskilt skogsbruk. (442 sid). Utgiven i två upplagor: (a) *Sveriges lantbruksuniversitet, SIMS, Rapport nr 41*. Uppsala. (b) *SAMU, Rapport nr 6*. Uppsala.

Avhandlingen kan beställas från SAMU, Smedgränd 2B, 753 20 UPPSALA. Telefon: 018-12 66 86, Telefax: 018-69 51 60. Pris: 180 kr.

Författaren *Tommy Törnqvist* är filosofie doktor i skogsekonomi och forskare vid forskningsstiftelsen SAMU, Samhällsvetenskapliga forskningsinstitutet i Uppsala. Han har under många år samarbetat med forskare vid institutionen för Skog-Industri-Marknad Studier vid SLU i Uppsala. Adress: SAMU, Smedsgränd 2B, 753 20 UPPSALA. Telefon: 018-12 66 86.